

Ervaringskennis en beleidsparticipatie: de pijlen omkeren

Sven De Visscher

Deze bijdrage verscheen eerder als kritische reflectie in: Blondeel, P. (2023). Onbegonnen werk. Hoe stedelijke ervaringskennis onderzoeken en beter aanwenden. ASP Brussel.

In de inleiding van dit boek wordt er aangestipt dat dit boek “niet gaat over inspraak of communicatieve planning maar over de zaken die daaraan vooraf gaan”. In deze korte bijdrage wil ik een blik werpen op de mogelijke betekenis van ervaringskennis voor duurzame en betekenisvolle lokale beleidsparticipatie, in het bijzonder in de context van stadsplanning.

Immers, lokale besturen (blijven) worstelen met de aanpak en impact van beleidsparticipatie. Lokale inspraak- en participatieprocessen stranden al eens in het moeras tussen de eisen van (tegenstrijdige) belangengroepen, de klachten van kwade (mondige) burgers, de eisen vanuit (verkokerde) beleidsagenda's van verschillende diensten en kabinetten, de voorkeuren van architecten en planners en de technische instructies van allerhande professionals. Het leidt tot meer en meer participatiemoedheid en -moedeloosheid bij beleidsmakers en professionals. Zoals o.a. in onderstaand fragment uit de interviews van Boonen (2023) bij landschapsarchitecten: “Er wordt soms te veel gebabbeld en te weinig gedaan. Als ik het kort door de bocht zeg. En het moet op een bepaald moment ook ergens vooruit kunnen gaan. En soms voel ik wel hoe meer je dingen bespreekt, hoe moeilijker het wordt.”

Inspraak wordt meer en meer ervaren als een verplicht nummer – omdat het moet – dat de eigen zorgzaam geformuleerde doelstellingen of oplossingen voor een probleem alleen maar in de weg kan staan, en de al zo moeilijke evenwichtsoefening tussen de verschillende belangen complexer maakt. De alledaagse ervaringskennis van individuele bewoners en gebruikers zelf blijft bovendien vaak ondergeschikt aan de perspectieven van ontwerp, beleid en belangenbehartigingsgroepen of georganiseerde burgerinitiatieven. Het leidt tot meer en meer participatiemoedheid en -moedeloosheid bij burgers: zoals journaliste Lidewij Nuiten de ervaring van haar deelname aan een gemodereerde participatieraad rond het Brusselse circulatieplan beschreef (Nuiten, 2023).

“De twee extern ingehuurd moderatoren – die niets met de wijk te maken hebben en vanuit alle neutraliteit en professionaliteit het debat op gang moeten brengen – heten iedereen welkom en stellen voor om te beginnen met een namenrondje. Nog voordat ze uitgesproken zijn, eist de man links van mij het woord. Ik ken hem. Het is een jonge papa die ik al sinds jaar en dag tegenkom in de wijk en met wie ik altijd een fijne connectie heb. Hij verbiedt de moderatoren om de vergadering te starten nog vooraleer de hele zaal zijn volledige vijfpuntentheorie helemaal heeft aangehoord over waarom *Good Move* de vuilbak in moet. Zijn monoloog duurt een kwartier lang en herhaaldelijke pogingen van de moderatoren om de man tot inziens te brengen dat de vergadering zo niet kan starten, stuiten op boegeroep van zijn achterban. Wanneer de moderatoren zeggen dat het onaanvaardbaar is om te roepen, begint de helft van de zaal te roepen. De man rechts van

mij, ook een buurtbewoner met wie ik een goede band heb, steekt zijn hand op om het woord te vragen. Hij zal het nooit krijgen.”

Of hoe goed bedoelde (en geregisseerde) beleidsparticipatie onbedoeld kan leiden tot minder democratische besluitvorming. De anekdote illustreert ook hoe weinig kennis en bewustzijn er lijkt te zijn over stedelijke ervaringskennis en het belang ervan als evenwaardige kennisbron naast die van allerhande andere (experten).

In dit boek wordt een krachtig beeld geschetst dat kan helpen om ervaringskennis centraler te stellen in lokale onderzoeks- en participatieprocessen: *de pijlen omkeren* (zie §16.1 en §16.2; figuur 17 en 18). Vanuit een top-down benadering van stadsplanning wordt beleidsparticipatie gevoed vanuit een klassiek veranderingsdenken: daarbij sturen de beleidsdoelen en oplossingen de richting van de pijlen in het plannings- en participatiewerk. De bestaande situatie wordt daarbij vaak als ontoereikend of ongewenst gezien, en kan via de juiste interventies in een meer wenselijke richting gestuurd worden. Blondeel suggereert om de feitelijke situatie zoals ze nu eenmaal is als startpunt van interventie te nemen, en van daaruit de eigenlijke doelen bespreekbaar te maken. Dit betekent dat er wordt aangesloten bij waar de mensen zich op dat moment bevinden, wat ze er doen, en de kansen en mogelijkheden daarbinnen.

Door de pijlen om te keren, ontstaat er een heel nieuw speelveld waarbinnen beleidsparticipatie en ervaringskennis elkaar kunnen vinden. Dit is mogelijk door het onderzoek radicaal in te bedden op de plek zelf. Ernaar streven om goed te kijken en goed te begrijpen wat daar gebeurt. En wanneer je het denkt te begrijpen, opnieuw dieper kijken en in gesprek te gaan. “Met wat ze doen [in het dagelijks leven], vertellen mensen immers preciezer hoe ze zich tot de wereld verhouden dan wanneer het hen nadrukkelijk gevraagd wordt” (Blondeel, 2001c, p.14).

Vanuit de observatie dat ervaringskennis slechts een marginale rol toebedeeld krijgt in veel processen van stadsplanning, bepleit ik een aantal lessen die ik haal uit dit kader voor de organisatie van beleidsparticipatie. Ik start daarbij met de richting waarnaar de auteur onze blik richt: wat kan je zeggen gezien de plaats waar je woont en leeft? En wat kan je doen gezien de dingen die daar zijn?

Wat kan je zeggen gezien de plaats waar je woont en leeft?

Beleidsparticipatie en inspraak vertrekken vaak vanuit een geloof dat meningen individueel en rationeel gevormd worden, en ook op die manier objectief onder woorden gebracht kunnen worden. Dit vertaalt zich in de dominante vraagstelling van veel participatiemethodieken die vaak focust op meningen, voorkeuren of wensen (“wat wil je hier?”, “wat vind je hiervan?”, “wat zou je daar veranderen?”). De antwoorden hierop leren ons vaak niet veel nieuws of bruikbaar. Mensen antwoorden vaak in termen van wat ze al kennen, niet altijd wetende wat mogelijk is. Het ontbreekt hen nog aan taal om de dingen te benoemen die ertoe doen *op deze plek*. Stedelijke ervaringskennis is immers sociaal geconstrueerd; ze komt tot stand in de omgang met “de dingen die meestal nog geen woorden hebben” (§3.3). Daardoor wordt ervaringskennis meestal niet gecapteerd via dit soort vragen. Individu en omgeving zijn bovendien onlosmakelijk met elkaar verbonden, en dus krijgen individuele uitspraken vaak pas hun volle betekenis wanneer ze begrepen worden als deel van het kleurrijk en steeds veranderend *tableau vivant* van de plek en de stad, waarin de acteurs met hun verschillende scenario’s op het podium komen.

De pijlen omkeren helpt om de blik te richten op wat Bourdieu (1984) de *habitus* van een plek noemt. Dit is het geheel van (sociaal en cultureel bepaalde) lokale disposities, gewoonten en gedragingen die in de eerste plaats in het gezin worden verworven, maar waar ook andere sociale milieus een invloed op uitoefenen. *Habitus* is een manier van doen, een set van onbewuste (sociaal en cultureel specifieke)

schema's die het alledaagse leven van mensen structureren. De *habitus* structureert in zekere zin het sociaal handelen van mensen (inclusief de taal die daaraan gegeven wordt) en tegelijk geven mensen via dat alledaags sociaal handelen mee vorm aan die *habitus*. "Wat elders en eerder gebeurde" (§7.2) vormt als het ware de potgrond van de *habitus*.

Vanuit deze achtergrond is er een andere vraagstelling nodig bij beleidsparticipatie. Minder 'wat vind je' – vragen en meer 'wie ben je, waar kom je, wat doe je en wat gebeurt hier' – vragen als aanloop om samen na te kunnen denken over wat deze plek nodig heeft. Participatie wordt op die manier een gedeeld leerproces waarin de verschillende betrokkenen samen de verschillende betekenislagen en toekomstmogelijkheden van een plek ontrafelen en bespreekbaar maken. Waarin samen taal wordt gegeven aan de omgeving, wat zich daar afspeelt en welk potentieel ze omvat.

Wat kan je doen gezien de dingen die er zijn?

Door *de pijlen om te keren* ontstaat er een perspectief op stadsplanning dat niet vertrekt vanuit universele uitspraken over menselijk gedrag of omgevingskwaliteiten, maar vanuit een goed begrip van wat deze plek, met deze mensen, deze lokale praktijken en competenties nodig heeft. Dit in tegenstelling tot de decennia van professionalisering en differentiatie van het sociale werkveld die hebben geleid tot verkokering en de vertaling van complexe sociale problemen in hanteerbare doelstellingen en (liefst repliceerbare) methodieken. Interventies die ooit hebben gewerkt in een bepaalde lokale context, worden later gekopieerd naar andere lokale contexten waar ze vervolgens niet of heel anders blijken te werken. In een dergelijke *copy-paste*-benadering worden oplossingen die inspeelden op lokale betekenissen en aannames op een plek, gerepliceerd op andere 'gelijkaardige' plekken, zonder te reflecteren over de haalbaarheid en betekenis van die oplossingen voor de bewoners en gebruikers van die plek (De Droogh & De Haene, 2015). De oplossingskant van beleidsparticipatie haalt in die gevallen de doelgroepkant ervan in. Die doelgroepkant houdt in dat we niet enkel bezig moeten zijn met de (probleem)situaties en conflicten die zich voordoen in de publieke sfeer, maar ook met de mensen die bij deze (probleem)situaties en conflicten betrokken zijn. En dit niet enkel binnen de grenzen van wat vanuit de oplossingskant als 'mogelijk' of haalbaar wordt voorgesteld, maar door ook het onmogelijke of nog-niet-mogelijke te bevragen en mogelijk te maken (Debruyne et al., 2012).

We introduceerden in eerder onderzoek (De Visscher et al., 2013) het beeld van werken *met* een context, in plaats van *in* een context. Werken in een bepaalde context, inclusief het zoeken naar een afstemming tussen het aanbod en de condities en behoeften van de context waarbinnen men werkt, is een vertrouwd uitgangspunt. *Context is alles*. Het is een boutade die er voor zorgt dat men zoveel mogelijk de bestaande praktijk probeert te *contextualiseren*. Omgevingsanalyses stemmen de eigen interventies af aan de gegeven context door te sleutelen aan de methodiek en/of de doelstellingen die men voor ogen heeft. Werken met een context gaat verder dan dit. De sociale en ruimtelijke context verschijnt er niet slechts als iets waarmee rekening gehouden moet worden wanneer men een interventie plant, maar net als het startpunt en de focus voor dergelijke interventie. Om dit 'werken met een context' te realiseren, zal stadsplanning aansluiting moeten zoeken bij de verschillende betekenislagen (zowel historisch als actueel) van een bepaalde plek of gebied, het actueel gebruik ervan door verschillende individuen en groepen, waaruit dan weer perspectieven kunnen ontwikkeld worden op de toekomstige ontwikkeling van de plek of het gebied.

Een dam tegen ver-ding-ing

Aan de slag gaan met stedelijke ervaringskennis door de *pijlen om te keren* helpt om de objectivering en de verzakelijking in het sociaal werkveld af te remmen. Stadsbewoners worden vaak herleid tot

hanteerbare beleidscategorieën en doelgroepen: de kinderen, de tieners, de senioren, de sociale huurders, de inwoners van die wijk, de Turkse gemeenschap, ... Ook in beleidsparticipatie. Terwijl, steeds meer dan vroeger, stedelijke planningsactoren overtuigd zijn dat participatie belangrijk is, dreigt participatief werken in de praktijk steeds meer een technisch-instrumentele kwestie te worden, met veel nadruk op de meest effectieve methodieken, een zo divers mogelijke groep deelnemers bereiken en behouden, impact creëren op beleidsagenda's, enzovoort. Hoewel deze technische vragen over participatieve planning en onderzoek belangrijk zijn voor het slagen van een participatieproces, dreigen de achterliggende politieke vragen op de achtergrond te verdwijnen. Namelijk het creëren van een machtsvrije, democratische dialoog over samenleven in de stad.

De eerste generatie van de Frankfurter Schule waarschuwde reeds voor het gevaar om vanuit een positivistisch mensbeeld mensen te reduceren tot hanteerbare of beheersbare categorieën. Dergelijk mensbeeld gaat voorbij aan de inherente *subjectiviteit* van mensen. Bovendien bestaat niets of niemand op zichzelf, maar alleen op grond van zijn voortdurende relaties met andere objecten en subjecten. Kiezen voor ervaringskennis als basis voor beleidsparticipatie kan veel meer bewustzijn creëren over deze intersubjectiviteit en de machtsongelijkheden die daaruit voortvloeien.

Een dam tegen verdringing

(Onderzoek naar) stadsplanning en beleidsparticipatie moeten tegelijk oog hebben voor de 'harde', geplande, beleidsmatige stad en een alledaagse benadering van de 'geleefde' stad waarin het begrip van en het inzicht in de rol van ruimte in het dagelijks leven van mensen centraal staan. Boomkens (2006) stelt zelfs dat onderzoek naar het wonen in de eerste plaats moet inzoomen op de strategieën die stedelingen ontwikkelen om hun alledaagse omgeving 'beleefbaar' te maken door de alledaagse ervaring als onderzoeksobject te nemen. Deze beleefbaarheid vormt een kritische aanvulling op de overvloed aan 'leefbaarheidsonderzoek'.

Door *de pijlen om te keren* ontstaat er ruimte om het burgerschap van de huidige stadsbewoners – en vooral diegene wiens stem vandaag het minst gehoord worden – onder de aandacht te brengen. Door zo nauwkeurig te observeren en luisteren, creëren we ruimte in het planningsproces om mogelijke nevenprocessen van verdringing op te merken en in te dammen.

Henri Lefebvre stelde in de jaren 70 reeds de discussie op scherp voor wie de stad is. Hij beschreef in zijn werk de nefaste effecten van een eenzijdig financiële investeringslogica op de stad, waarbij het stadsleven een economisch goed zou worden, sociale contacten steeds meer ontworteld zouden worden en publieke ruimte steeds meer een exclusief product dreigde te worden (Lefebvre, 1968). Zeker in de actuele context van stadsontwikkeling die steeds meer aangejaagd wordt door private projectontwikkelaars en investeerders, dreigen we een stad te ontwikkelen op exclusieve maat van investeerders. Zoals Lefebvre reeds voorzag, wordt 'stedelijk wonen' steeds meer een product en wordt publieke ruimte steeds exclusiever. Als rechtstreeks gevolg hiervan worden mensen met minder middelen steeds nadrukkelijker verdrongen richting stadsrand. De strijd om de schaarse stedelijke publieke ruimte heeft vele gedaantes: de binnenstedelijke ruimte die meer en meer wordt ingericht op maat van toerisme en belevingseconomie, ten koste van ontmoetingskansen van lokale jongeren; tijdelijke invullingsprojecten die jonge, hippe creatieve stedelingen aantrekken en die de omwonenden, die er altijd al waren, vergeten; ...

Meer aandacht besteden aan en onderzoek doen naar stedelijke ervaringskennis, vooral in achtergestelde wijken, kan een dam helpen opwerpen tegen sociale verdringing. Dergelijk onderzoek helpt stem geven aan hen wiens stem weinig doordringt tot waar de beslissingen over de toekomst van de stad worden genomen. Laten we het in dit boek zorgvuldig opgebouwde handelingskader (en daarbij horende betrokkenheid) om stedelijke ervaringskennis te onderzoeken, mede daarvoor

inzetten: als evenwaardige en waardevolle bron van kennis in stadsplanning, en als een richtinggevend kader voor betekenisvolle beleidsparticipatie.

Referenties

Blondeel, P. (2001c). *Hier doen wij dat zo. Een werkboek over betekenisreconstructie*. KU Leuven, Departement ASRO.

Boomkens, R. (2006). *De nieuwe wanorde : globalisering en het einde van de maakbare samenleving*. Amsterdam: Van Gennep.

Boonen, J. (2023). *Spanningsvelden uit 28 gesprekken met experts*. Ongepubliceerd onderzoeksrapport PWO Sodulta. Gent: HOGENT.

De Droogh, L., & De Haene, J. (2015). Het Rabot: broedplaats van gemeenschapsgedreven duurzaam sociaal werk? In: J. Peeters (Ed.), *Veerkracht en burgerschap. Sociaal werk in transitie* (pp. 152-187). Berchem: Epo.

De Visscher, S., De Brauwere, G., & Verschelden, G. (2013). *Stadswijk in verandering. Lezen tussen stenen en mensen*. Gent: Academia Press.

Debruyne, P., Verschelden, G., & De Visscher, S. (2012). Samenlevingsopbouw in de stad: van emancipatie naar disciplineren en terug? In D. Holemans (Ed.), *Mensen maken de stad* (pp. 190-211). Berchem: EPO.

Lefebvre, H. (1968). *Le droit à la ville*. Paris: Anthropos.

Nuitten, L. (2023). Documentairemaker heeft het gehad met agressie in Brussel: 'Dit gaat al lang niet meer over pro of anti Good Move' *De Morgen* (27 juni 2023).